

Messiaen, Olivier (1908-92) Fransk tonsättare, organist och lärare.

Man vill kanske tro att en tonsättare, som i likhet med Messiaen uttryckte sin avsky för de flesta aspekter av det moderna, västerländska levnadssättet, skulle odla en konservativ musikstil. Så är inte fallet. Hans tonspråk är synnerligen radikalt. Helt följdriktigt har han i sin musik även inkorporerat icke-västerländska stildrag, för att inte tala om hans inslag och tolkning av fågelsång. Även den senare ingrediensen är i konsekvens med åsikten, att inspiration kan hämtas från naturen, när människans kulturyttringar kommit på villospår.

Messiaen blev en av förgrundsgestalterna i Darmstadt-skolan och hans pianostycke från 1949, *Mode de valeurs et d'intensités*, blev startpunkten för den utvidgning av begreppet seriell teknik som skolan odlade. Hans seriella period blev dock kortvarig. Messiaen har i sin musik lyckats förena sinnlighet och religiös mysticism. Han var varmt troende katolik.

Bland verken i hans stora produktion kan nämnas flera orgelverk, det storslagna orkesterverket *Turangalia*-symfonin och åtskilliga fågelsångsstycken som *Le réveil des oiseaux* och *Oiseaux exotiques*, båda för piano och orkester och *Catalogue d'oiseaux* för piano.

Quatuor pour la fin du temps (1941)

1. *Liturgie de Cristal* 2. *Vocalise pour l'Ange qui annonce la fin du temps* 3. *Abime des oiseaux* 4. *Intermède* 5. *Louange à l'Éternité de Jesus* 6. *Danse de la fureur, pour les sept trompettes* 7. *Fouillis d'arcs-en-ciel, pour l'Ange qui annonce la fin du Temps* 8. *Louange à l'Immortalité de Jésus*

1941

Denna märkliga *Kvartett till tidens ände* skrevs när Messiaen satt internerad i ett tyskt läger för krigsfångar under andra världskriget.¹ Den betraktas allmänt som ett av de stora kammarmusikverken under 1900-talet. Besättningen violin, klarinett, cello och piano är ovanlig. Den är ett resultat av att skickliga representanter för de tre första instrumenten var Messiaens medfångar i lägret. Klarinettisten, Henri Akoka, och cellisten, Étienne Pasquier, kände Messiaen sen tidigare. De hade träffats tidigare vid fronten vid Verdun och blev tillfångatagna samtidigt. Båda var synnerligen framstående instrumentalister. Violinisten, Jean Le Boulaine, träffade de i lägret.

Kvartetten hade sitt uruppförande i fånglägret för ca 400 interner och fångvaktare med tonsättaren själv vid pianot.² Verket har 8 satser och är baserat på Uppenbarelseboken, kapitel 10, verserna 1-7. Texten nedan om de olika satserna är delvis utdrag av tonsättarens egna kommentarer till verket. Den lyssnare är lyckligt lottad, som får stifta bekantskap med musiken live. Då är det lätt att uppleva hela verkets magi, men naturligtvis ger även träget lyssnande på skiva stor utdelning. Sats 5, som är verkets emotionella höjdpunkt, brukar göra de flesta lyssnare andlösa. Men konkurrensen med nr 8 är hård.

¹ Propositionen i verkets svenska översättning varierar från **för**, **till** och **vid**. Vid framförandet i fånglägret använde sig Messiaen av en något annorlunda titel, *Quatuor de la fin du temps*.

² Av någon anledning har Messiaen i efterhand uppgivit flera tusen lyssnare vid konserten.

I. Kristallens liturgi. Satsen beskriver fågelsången mellan 3 och 4 på morgonen. Överförd på det religiösa planet symboliserar den himlens harmoniska tystnad.

Alla fyra stämmorna deltar. Det är klarinetten som inleder fågelsången. Om instrumentet motsvarar **en** fågels läte har denna en synnerligen rik repertoar. Men flera fågelarters namn har nämnts i sammanhanget, t.ex. koltrast och näktergal.

II. Sång för ängeln, som tillkännager tidens ände. Första och sista delen (med klarinett) frammanar den mäktiga ängeln. Den längre mittdelen (utan klarinett) beskriver himlens utsägliga harmoni. Det sker med stråkstämmorna på 2 oktavers avstånd mot pianots klockspelslika, nedåtgående skalfigurer.

III. Fåglarnas avgrund. Avgrunden står för tiden med sitt svårmod och sin leda. Fåglarna är motsatsen till tiden; fågelsången med sin glädje kontrasterar mot tidens tröstlöshet.

Hela satsen är klarinettsolo och en förstudie hade faktiskt skrivits redan under Verdun-tiden. Det påstås att Akoka, redan i Verdun uttryckte bekymmer över svårighetsgraden i den första version han fick se där.

En livligare mellandel inramas av en långsam melodi med komplicerad taktart. Detta är cykelns längsta stycke.

IV. Mellanspel. Detta stycke var det första som tonsättaren skrev för sina tre medfångar. Satsen uppvisar melodiska referenser till de övriga. Pianot medverkar ej. Även denna sats är tredelad. I början och slutet hörs ett rytmiskt mycket uttrycksfullt tema.

*V. Lovsång till Jesu evighet. I begynnelsen var Ordet, och Ordet var hos Gud, och Ordet var Gud.*³

Satsen, som är en hyllning till det gudomliga ordet, är en enda lång, gripande cello-melodi till ostinato-ackompanjemang i pianot. Taktarten är komplicerad. Takter med 12/16-delar och 5/16-delar växlar. Temat har hämtats från en sats ur ett tidigare stycke från 1937, *Fête des belles eaux*, som Messiaen skrev för Parisutställningen

VI. Vredens dans för de sju trumpeterna.

Rytmiskt är detta den mest egenartade satsen i verket. Det inledande temat är mycket pregnant och återkommer flera gånger. Alla instrumenten medverkar och spelar dessutom unisont. Taktarten växlar. I de två första takterna är den 17/16-delar. Rytmen och avsaknaden av normala taktstreck måste göra stycket oerhört svårt att studera in och framföra tillsammans.

VII. En svärm av regnbågar, till ängeln som tillkännager tidens ände.

I denna sats återkommer delar av sats 2 vilket inte är så lätt att upptäcka. Två alternerande melodier spelar huvudrollen, en långsam och en rörligare. Tema 1 är sänkt en liten ters, när det hörs andra gången.

VIII. Lovsång till Jesu odödlighet. Satsen är, säger tonsättaren, tillägnad Jesus som människoson. Sången är en bearbetning av ett tidigare orgelverk från 1930, *Diptyque*.

Satsen består av ett violinsolo som balanserar cellosolot i sats 5 och är lika andäktigt vackert. Den o(b)stinata pianostämman är nu kraftigt synkoperad och påminner om hjärtats puls. Violinens långsamma uppgång i högsta registret i satsens slut symboliserar Jesu himmelfärd.

³ Johannesevangeliet 1:1.